

Перший рейд адвокатської ініціативи «Судовий монітор»

6 серпня 2015 року учасники адвокатської ініціативи «Судовий монітор» здійснили свій перший виїзд в Чернігівську область для ознайомлення зі станом дотримання прав громадян у судах. Одноденний тур було організовано через три тижні після тренінгу «Розвиток зовнішніх зв'язків адвокатів, регіональних органів адвокатського самоврядування із мас-медіа та громадськими організаціями», проведеного в Чернігові 18 липня 2015 року в рамках четвертого етапу реалізації **Декларації щодо захисту прав людини в кримінальному провадженні**.

В складі ініціативи «Судовий монітор» в судах Чернігова побували голова Комітету захисту прав людини Національної асоціації адвокатів України **Ганна Колесник**, національний експерт Проекту ЄС «Підтримка реформ у сфері юстиції в Україні» **Оксана Цимбрівська**, головний редактор журналу «Адвокат» **Леонід Лазебний**, голова комітету з підвищення кваліфікації, науково-методичної та консультативної роботи Ради адвокатів Чернігівської області **Максим Овсяннік**, керівник відділу міських новин газети "Чернігівські відомості" **Віра Лобановська**. Також до гурту приєдналася активістка «Відкритого суду» **Ірина Барило**.

Впродовж дня учасники ініціативи відвідали Апеляційний суд Чернігівської області, Новозаводський та Деснянський районні суди м. Чернігова та Чернігівський районний суд Чернігівської області, з'ясовували забезпечення дотримання принципів судочинства, встановлених чинним законодавством України та узагальнених Декларацією щодо захисту прав людини у кримінальному провадженні.

Як один із загальних висновків можна констатувати **відкритість судів для громадськості**. Хоча в Апеляційному суді вартувало кілька разів перепитувати по яких справах громадяни заходять до суду – цивільних чи кримінальних, а в Новозаводському районному суді заступник керівника апарату твердила, що про візити до суду будь-яких делегацій треба попереджати завчасно, однак перешкод входу до приміщень не було і тому склалося враження, що суди вже не вважаються у нас закритими підприємствами із режимним доступом.

Неоднаковим виявилось ставлення суддів до відеозапису в залі судового засідання. Заступник голови Деснянського районного суду Вадим Коверзнев переконаний, що ст. 11 Закону «Про судоустрій і статус суддів» треба виконувати і не перешкоджати проведенню відеозапису портативними приладами, аби ракурс був хороший, прилади не приховували і веденню засідання не перешкоджали. Тим часом в Апеляційному суді Ірині Барило довелося доводити право на відеозапис.

Апеляційний суд Чернігівської області можна віднести до взірцевих за критеріями функціонального комфорту, в тому числі орієнтування всередині приміщення, технічної оснащеності, організації процесів. На самому вході і дверях залів судових засідань поміщено ошатні таблички з їх позначеннями шрифтом Брайля), на підлозі напрями вказано промовистими стрілками, рейки для інвалідних візків перекриті попереджувальними стрічками, щоб хтось випадково не перечепився. Інформаційний куточок містить всю необхідну інформацію, хоча встановлений тут само інформаційний кіоск не працює через профілактичні заходи.

На всіх трьох поверхах будівлі, спеціально облаштованої для суду, відведено затишні куточки очікування для відвідувачів, є тут і добре обладнана кімната правової допомоги, з яку представив учасникам ініціативи «Судовий монітор» голова Апеляційного суду Чернігівської області **Садіг Тагієв**. Голова суду виявив обізнаність як в усіх деталях функціонування кімнати правової допомоги – від забезпечення офісним папером та інформаційно-методичним матеріалами до функціональних характеристик встановленого обладнання й телефонного зв'язку, – так і всього іншого в суді, в тому числі стану дотримання термінів розгляду справ, статистичних даних діяльності суду та показників його роботи за результатами незалежних опитувань.

Зокрема в Аналітичному звіті «Оцінка задоволеності громадян якістю окремих аспектів функціонування судів», щойно укладеному у 2015 році за підсумками дослідження благодійної організації «Всеукраїнська коаліція з надання правової допомоги», здійсненого за підтримки Проекту USAID «Справедливе правосуддя», 69,3% респондентів оцінюють роботу Апеляційного суду Чернігівської області позитивно, жодна особа з опитуваних не поскаржилася на обмеження доступу до суду з боку охорони, найвищу оцінку дістав суд за показниками достатності освітлення, чистоти та прибраності приміщень, вільного доступу до побутових приміщень, зручності місць для очікування, оформлення документів, підготовки до засідань.

Також високо оцінюють відвідувачі суду зручність розташування інформаційних стендів та дощок об'яв, повноту та ясність інформації про місце знаходження кабінетів, залів судових засідань, справи, призначені до розгляду, порядок, суми та реквізити сплати судового збору й іншої.

Голова суду Садіг Тагієв зацікавлено обговорив з учасниками делегації «Судового монітору» практичні питання захисту прав людини в кримінальному провадженні у контексті судової реформи та передав гостям примірники згаданого Аналітичного звіту й інших досліджень, а також кілька збірок художніх фоторобіт суддів Апеляційного суду Чернігівської області, багато з яких експонується на другому поверсі суду.

Новозаводський районний суд м. Чернігова

На 14 суддів у Новозаводському районному суді є всього дві з половиною зали судових засідань. З половиною тому, що одну залу зробили з частини кабінету, перегородивши його та обладнавши всім необхідним. Цивільні справи при цьому слухаються в кабінетах суддів, які опоряджені всім необхідним для цього – державними символами й технікою. «Накладок» при цьому не уникнути, - зазначає голова суду **Михайло Мурашко**, - зокрема, коли трапляється розгляд кількох кримінальних справ, де є особи, утримувані під вартою, і кількох цивільних, у яких сторони, представники, свідки, треті особи та інші учасники судового засідання разом утворюють значну кількість людей.

Звичайно приміщень не вистачає і виходити з такого становища доводиться через узгодження часу проведення засідань, тривалість яких передбачити складно. Проблема ускладнюється й необхідністю враховувати час сніданку та обіду конвойованих осіб, засідання за участю яких не призначаються до 10-ї години ранку і від 12-ї до 14-ї години. Врахувати всі обставини не завжди вдається через значне навантаження, що складає близько 90 справ на місяць на одного суддю. Суд виходить з тих можливостей, які має.

Були проекти і перебудови, і побудови повноцінного приміщення суду, але за браком коштів вони досі не реалізовані, тому в одному із залів ще збереглася металева огорожа старого зразка.

Перед приміщенням суду доволі показовий пандус для людей з обмеженими можливостями, але далі першого поверху пересуватися на інвалідному візку не вдасться, бо сходи надто вузькі, а деінде просто архаїчно дерев'яні. Однак, діставшись пандусом до дверей можна спеціальною кнопкою викликати керівника апарату, який зробить все необхідне для уможливлення доступу людини до суду.

Обмежена кількість і площа приміщень є причиною відсутності кімнат для адвокатів, але немає й кімнати для прокурорів, що принаймні відповідає принципіві рівності сторін.

Незважаючи на те, що канцелярія приймає документи тільки половину дня, заявникам не відмовляють і в позаприйомний час. Відмов не буває і скарг з цього приводу не зафіксовано. Чому ж тільки половину дня працює канцелярія на прийом? Виявляється, що в другій половині дня працівники канцелярії опрацьовують те, що отримали у прийомні години, і при цьому позаурочним подавачам документів, які нерідко обмежені процесуальними строками, часом радять надсилати їх поштою.

Однак такі часові обмеження очевидно перебивають доступ громадян до суду і пов'язані з ними негативні наслідки можна було б усунути через встановлення чергування

працівників канцелярії в другій половині дня, коли вони по черзі переривали б роботу з опрацювання документів їх прийомом.

Деснянський районний суд м. Чернігова

Деснянський районний суд знаходиться у приміщенні районної ради вже близько 25-ти років. Всі судді мають окремі кабінети, помічники і секретарі забезпечені робочими місцями в приймальнях. Але залів судових засідань – лише три: один обладнаний за сучасними стандартами, а два - відповідно до існуючих матеріальних можливостей. Перш за все зали судових засідань надаються для розгляду справ за участю осіб, які утримуються під вартою. Цивільні справи розглядаються здебільшого в суддівських кабінетах, які служать і нарадчими кімнатами.

Тобто судді від самого відкриття судового засідання вже порушують вимоги закону, але чи мають вони вибір?

Якщо зовні ситуація виглядає так, що її можна виправити засобами ретельного планування використання наявних залів судових засідань, а в разі фінансування – перепланувати приміщення і облаштувати ще кілька залів, то через рік після набрання чинності новою редакцією Закону «Про судоустрій і статус суддів» (тобто в квітні 2016 року) слухання справ у судах відбуватимуться виключно у залах судових засідань, отоді вже їх точно не вистачить.

Ще однією проблемою, що має сталу тенденцію до загострення, заступник голови суду **Вадим Коверзнев** визначив залучення «непрофесійних суддів», тобто народних засідателів у справах окремого провадження та присяжних - у кримінальних провадженнях.

Донедавна справи розподілялися автоматизовано, і головуючий суддя, якому діставалася справа, звертався персонально до **народних засідателів** із затвердженого у встановленому порядку списку і планував день та час розгляду справи з огляду на можливості конкретних засідателів бути присутніми. Згідно з новими нормативними вимогами всю колегію суддів обирає комп'ютер без врахування особистих обставин, отже колегія може не зібратися і в такому разі навіть судове засідання не можна перенести, бо немає повноважного складу суду. А шанси, що колегія не збереться великі, адже робота засідателів ніяк не винагороджується аби покрити хоч би вартість проїзду до суду і назад. Кожного з 29-ти народних засідателів намагаються залучати принаймні один раз на місяць

Раніше існувало положення, за яким народні засідателі отримували середню зарплату судді з час своєї роботи в цій якості. Тепер за ними теоретично зберігається середньомісячна заробітна плата за місцем роботи, чого в умовах підприємства приватної форми власності доволі сумнівно домогтися. От і уникають народні засідателі виконання почесної місії, навіть незважаючи на те, що у формі запрошення для участі народним засідателем є посилення, що нез'явлення на запрошення є проявом неповаги до суду. Хоча стягнення за таку неповагу, виявлену народним засідателем, Кодекс про адміністративні правопорушення не передбачає.

Отже, правова новела утворила перешкоду на шляху здійснення правосуддя. Це той випадок, коли норми права, спрямовані на приведення правосуддя у відповідність до цивілізованих стандартів (мається на увазі автоматизоване визначення складу колегії суддів – одна з гарантій неупередженості), насправді його ускладнюють і в даному разі порушують права заявника у справах окремого провадження, адже розгляд справи заримується.

Але ця проблема участі «непрофесійних» суддів виглядає навіть загрозливою в ракурсі **суду присяжних**, адже нез'явлення хоч одного присяжного потягне перенесення судового засідання, а далі - істотне уповільнення розгляду справи, що пов'язано з імперативними правилами обрання, зміни та продовження запобіжного заходу та жорстко встановленими граничними строками кримінального провадження. Порушення цих норм є джерелом найбільшої кількості звернень наших громадян до Європейського суду з прав людини, і можна очікувати, що ширше застосування суду присяжних збільшить цю кількість.

Робота 10-ти працівників канцелярії суду організована так, що приймають документи першу половину дня, другу присвячують їх опрацюванню. Таку організацію праці в суді

вважають виправданою з огляду на визначений робочий час суду – з 8-00 до 17-00, який має бути ефективно розподілений. До слова, слідчі судді чергують у вихідні, але також в робочий час.

Приймальне віконце канцелярії і вся її скляна шибка заклеєні папером, документи приймаються просто в кімнаті №108, двері якої постійно відкриті через відсутність вікна чи якогось іншого джерела надходження повітря, оскільки саме приміщення створили, відгородивши частину фойє.

На особливу увагу заслуговує архів суду, який попри ретельну організацію та вміле розміщення таки вийшов за межі відведеного йому приміщення, адже термін зберігання матеріалів доволі тривалий.

Чернігівський районний суд Чернігівської області

Будова суду, в якій на час відвідин адвокатської ініціативи «Судового монітором» проводився ремонт, пристосована під потреби суду із організаційною і будівельною винахідливістю. Тут знаходиться найменша з усіх бачених учасниками візиту зала судових засідань, що межує із хрестоматійною судовою залогою, обладнаною урочисто-традиційними меблями та елементами техніки XXI століття. Пристосувань для пересування людей з обмеженими можливостями немає через надто вузькі сходи, хоча ззовні є кнопка для звернень таких відвідувачів до керівника апарату суду, на якого покладено обов'язок допомогти у разі потреби. Вхід для конвою так само надто вузький, хоча приміщення тимчасового утримання осіб під вартою доволі просторі.

Щодо безперешкодного відеозапису судових засідань в порядку ст. 11 Закону «Про судоустрій і статус суддів», в суді вважають, що її треба виконувати таки на розсуд головуючого судді, який може керуватися нормами відповідних процесуальних кодексів. Залишається сподіватися, що у відремонтованому приміщенні ставлення суддів зміниться і вони радше не заборонятимуть проведення відеозапису.

Підсумкові нотатки. Інформація, зібрана учасниками візиту «Судового монітору», стане предметом системного аналізу за результатами відвідин судів у майже всіх областях України у вересні-листопаді 2015 року. Нині ж можна узагальнити перші враження, з яких варто виокремити разючу перевагу матеріально-технічного стану Апеляційного суду Чернігівської області над районними судами.

Істотне недофінансування і бюджетна несаможиттєвість судів першої інстанції позбавляє їх можливості відповідати не лише вимогам правових норм, зокрема щодо розгляду справ виключно у залах судових засідань, а не менш важливо – обґрунтованим очікуванням пересічних людей. Саме в судах першої інстанції, де відбувається перший контакт людини із правосуддям, і де приймаються остаточні рішення по більшості справ, в основному бувають звичайні люди, не обізнані із судовою процедурою та процесуальними кодексами, які й формують уявлення про систему судочинства в суспільстві.

Коли у такої звичайної людини хтось із перевтомлених працівників судової канцелярії, що працює на мізерну зарплату у позбавленому повітря приміщенні, відмовиться прийняти документ, бо закінчилися прийомні години, з'являється гарантійний носій негативної оцінки роботи всього суду. З іншого боку, складно висувати підвищені вимоги до апаратних працівників судів першої інстанції, враховуючи, що їхня місячна зарплата складає менше 1300 грн, а відсутність повноважень розпоряджатися бюджетними коштами позбавляє суди будь-якої можливості для заохочення.

Так само люди негативно оцінюють суд, якщо ніде сісти в коридорі, розкласти і передивитися папери, або коли чекати призначеного засідання доводиться довго, а двері туалету традиційно зачинені чи він виявляється хронічно «службовим». І такими негативними оцінками їх носії охоче діляться з усіма своїми знайомими, що врешті призводить до несправедливого зниження оцінки громадськістю судової системи у цілому.

У добре обладнаних і показово комфортних судах апеляційної, а тим більше касаційної, інстанції пересічні люди бувають набагато рідше, а отже скласти іншу думку про суди їм не випадає.

Отже висновок про те, що районні суди Чернігівщини, як і всюди в Україні істотно недофінансовані, підтвердився цілковито, але вже з першого виїзду адвокатської ініціативи «Судовий монітор» можна підсумувати, що для того, аби підняти в народі індекс оцінки судової влади, **потрібне не лише фінансування**. Де в чому без нього можна обійтися. Зокрема, варто забезпечити прийом документів канцеляріями цілий робочий день, поставити однакові столи для прокурорів і адвокатів в залах судових засідань, помістити в інформаційних куточках розклади розгляду справ та познімати таблички «службовий» з туалетів.